

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЧИННИКІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті визначено чинники, що впливають на стійкість банківської системи. Проведено кореляційно-регресійний аналіз, що дозволив визначити напрям впливу визначених чинників на стійкість банківської системи України. Запропоновано рекомендації щодо підвищення стійкості вітчизняної банківської системи. Проблеми, що розглядаються автором статті, є актуальними через активізацію процесів глобалізації та розповсюдження впливу світової фінансово-економічної кризи на банківську систему України, що загрожує стійкості вітчизняної банківської системи.

Ключові слова: фінансова стійкість, банківська система, адекватність регулятивного капіталу, чинники стійкості банківської системи, фінансово-економічна криза, методика визначення кризового стану банківської системи.

Вступ. В умовах негативного впливу сучасної фінансово-економічної кризи стійке функціонування банківської системи має непересічне значення для забезпечення поступального соціально-економічного розвитку нашої держави, мінімізації фінансових ризиків для всіх учасників розрахунків, скорочення неплатежів, активізації кредитних відносин, зростання добробуту населення, а відтак і для підвищення ефективності економічних процесів в Україні. Оскільки сучасний стан банківської системи України досить складний, причинами чого є як кризовий стан економіки в цілому, так і проблеми становлення та розвитку банківської системи зокрема, то дослідження питання фінансової стійкості банківської системи є найбільш важливим та актуальним.

Вивченням та дослідженням окремих теоретико-методологічних аспектів фінансової стійкості банківської системи займаються такі провідні українські та зарубіжні економісти, як: О. Барановський, А. Деміргук-Кунт, Е. Детраджі, Р. Лисенко, В. Коваленко, С. Науменкова, О. Онищенко, Д. Попов, Л. Примостка, М. Савлук, Г. Шиназі. Саме їх наукові праці дозволили сформуванню загальнонаукової основи та визначити основні підходи до дослідження проблеми забезпечення стійкості банківської системи України.

Критичний аналіз наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів [1; 2] дозволив шляхом проведення наукового узагальнення сформуванню наступне визначення фінансової стабільності банківської системи – це такий її стан, за якого вплив несприятливих зовнішніх подій (так званих шоків) не заважає забезпечувати ефективний перерозподіл фінансових ресурсів в економіці, її сталий розвиток, підвищення рівня добробуту і соціальної захищеності населення. Крім того, більшість науковців як характеристику фінансової стійкості відзначають її здатність щодо абсорбції (амортизації) негативного зовнішнього впливу, мінімізацію його руйнівних наслідків на реальну економіку або на інші складові фінансової системи, також система не повинна безпосередньо бути джерелом шоків [2].

Постановка завдання. Для України, що інтегрується у світове співтовариство, формування стійкої банківської системи стає пріоритетним завданням. У цьому зв'язку

метою статті є розробка методичних підходів до визначення чинників, що впливають на стійкість банківської системи України. У процесі дослідження використовувався кореляційно-регресійний аналіз для оцінки впливу визначених чинників на стійкість вітчизняної банківської системи.

Результати. Фінансова стабільність банківського сектору, на нашу думку, формується передусім фінансовою стійкістю окремих її складових (банківських установ), котра визначається наступним:

- прийняттям допустимого ризику при проведенні банківських операцій;
- можливостями щодо збільшення власного капіталу за рахунок коштів акціонерів чи отримання субординованого боргу;
- здатністю банків отримувати сталий прибуток, що свідчить про помірний ризик банківських операцій та наявність джерел збільшення власного капіталу.

Визначені автором характеристики поняття „фінансова стабільність” потребують вибору показника, який дозволяє оцінити, з одного боку, можливості банківської установи щодо зростання власного капіталу, а, з іншого боку, – ступінь ризику активних операцій. Основні показники, що характеризують фінансову стійкість наведено в табл. 1.

Порівняльний аналіз показників фінансової стійкості, наведений у таблиці 1, дозволяє заключити, що показником, який найбільш повно дозволяє оцінити стабільність банківської системи, є норматив адекватності регулятивного капіталу (платоспроможності).

Для визначення чинників, що впливають на стійкість банківської системи, на нашу думку, необхідно проаналізувати існуючі методики визначення кризового стану банківської системи, адже для того, щоб уникнути погіршення стійкості банківського сектору, необхідно розглядати показники, які можуть привести економіку до кризового стану.

Таблиця 1

Аналіз показників фінансової стійкості в банківській справі

Показники	Порядок розрахунку	Інформаційна база	Характеристика
Норматив адекватності регулятивного капіталу (платоспроможності)	$\frac{PK}{Ar} \times 100$, де PK – регулятивний капітал; Ar – зважені на ризик активи	Звіт НБУ щодо значень індикаторів фінансової стабільності (щоквартальна інформація з 2005 року)	Використовується регулятивний капітал, розрахований відповідно до методики НБУ, оцінюються кредитний та валютний ризику, процентний ризик для фіксованих ставок
Коефіцієнт фінансового важеля	$\frac{BK}{ZA}$, де ZA – загальні активи	Статистична інформація Національного банку України (щоквартальна інформація з 1998 року)	Основною перевагою використання показника є простота розрахунку. Не враховує ризиків формування капіталу, ризиків проведення активних операцій

Співвідношення власного капіталу та робочих активів	$\frac{BK}{PA} \times 100$, де PA – робочі активи.	Статистична інформація Національного банку України (щоквартальна інформація з 1998 року)	Основною перевагою використання показника є простота розрахунку. Не враховує ризиків формування капіталу; враховує лише частково кредитний ризик проведення активних операцій
Співвідношення регулятивного капіталу та робочих активів	$\frac{PK}{PA} \times 100$	Дані Асоціації українських банків (щомісячна інформація з 2000 року)	Відносно простий розрахунок. Створює можливість часткового врахування ризиків формування капіталу та активних операцій. Вихідні дані для розрахунків не належать до офіційної інформації

Однією з найбільш розповсюджених методик визначення кризового стану банківської системи є методика, розроблена та запропонована О. Барановським [3]. За його визначенням, банківська криза має місце тоді, коли не менше трьох із наведених параметрів одночасно і взаємозалежно досягають своїх значень упродовж двох-чотирьох місяців, а саме: ринковий рівень відсотка (не менше 20 %); падіння золотовалютних резервів центрального банку (не менше 20 %); скорочення депозитної бази в банківському секторі (не менше 10 %); скорочення внутрішнього кредиту (не менше 10 %).

Проте, на нашу думку, наведені індикатори банківської кризи не є вичерпними. Тому заслуговує на увагу визначення банківської кризи, якого дотримуються А. Деміргук-Кунт і Е. Детраджі [4]. Вони вважають, що розбалансованість банківської системи можна класифікувати як повномасштабну системну банківську кризу за наявності хоча б однієї з таких умов: частка безнадійних кредитів у загальній сумі активів банківської системи перевищує 10 %; витрати на проведення заходів з оздоровлення банківської сфери становлять понад 2 % від ВВП; проблеми в банківському секторі призвели до націоналізації значної кількості банків; мали місце масові "набіги" вкладників та застосовувалися заходи надзвичайного характеру (заморожування депозитів, банківські канікули) або запроваджувалися державні гарантії на депозитні рахунки.

Підкреслимо, що показники, запропоновані А. Деміргук-Кунтта і Е. Детраджі, за змістом відповідають сукупності індикаторів, передбачених методикою діагностування банківської кризи, яку запропоновано в 1997 року Міжнародним банком розрахунків (МБР) [5]. Варто зазначити, що розбіжності між методикою МБР і показниками для діагностування наявності банківської кризи, виділеними А. Деміргук-Кунтом і Е. Детраджі, стосуються лише якісної оцінки стану активів.

Проаналізуємо прояв зазначених індикаторів банківської кризи у вітчизняній банківській системі. Насамперед підкреслимо, що від часу прояву перших ознак фінансової кризи в Україні й до сьогодні Національний банк не брав на себе гарантування виплат населенню за всіма банківськими депозитами. Така стовідсоткова гарантія надається тільки вкладникам Ощадного банку. Проте потреби державної компенсації вкладів фізичних осіб, розміщених у цьому банку, немає, оскільки його фінансовий стан залишається стабільним, а фінансові результати діяльності – прибутковими.

Зауважимо, що від початку фінансової кризи й до сьогодні стосовно установ

банківської системи України не було запроваджено режиму заморожування банківських депозитів, і влада не запроваджувала банківські канікули. Деякі обмеження щодо використання населенням банківських вкладів було застосовано до тих банків, у яких діяла тимчасова адміністрація НБУ. З певними труднощами в цих банках стикнулися також суб'єкти господарювання при здійсненні розрахункових операцій.

Що ж стосується показника «масові «набіги» вкладників», то після другої половини 2008 – початку 2009 року вони для України не властиві, оскільки ми вже пройшли кризовий етап, який характеризувався саме цим чинником. Якщо розглядати такий показник, як «націоналізація у банківському секторі», то до сьогодні в банківському секторі України не відбулося масової націоналізації банків. Зазначимо, що в серпні 2009 року було рекапіталізовано три банки: ПАТ АКБ «Київ», АТ «Родовід банк» та АБ «Укргазбанк» [6]. Звідси можна зробити висновок, що дослідження впливу на стійкість банківської системи трьох перелічених чинників сьогодні не має сенсу.

Щодо таких показників, як «витрати на проведення заходів з оздоровлення банківської сфери» та «внутрішній кредит», то можна констатувати, що доступ до цієї інформації обмежений, тому ці показники ми використовувати не зможемо у зв'язку з відсутністю даних.

Отже, в результаті аналізу зазначених методик було обрано наступні показники, які будуть використовуватися в подальшому дослідженні: облікова ставка НБУ; рівень золотовалютних резервів центрального банку; рівень депозитної бази в банківському секторі; частка безнадійних кредитів у загальних активах банківської системи; частка проблемних активів банків у ВВП.

Однак, на нашу думку, до чинників, що впливають на стійкість банківської системи України також варто віднести такі показники, як:

- показник концентрації ринку, який дозволяє оцінити насиченість банківської системи;
- обмінний курс гривні до долару США;
- частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків.

Необхідно зазначити, що для аналізу концентрації ринку серед вітчизняних та зарубіжних дослідників найбільшого використання отримав індекс концентрації [7]:

$$CR_k = \sum_{s=1}^k s_i \quad , \quad (1)$$

де CR_k – індекс концентрації;
 s_i – частка і-го банку на ринку;
 k – кількість найбільших банків

Отож, відобразимо дані щодо концентрації банківської системи України за активами у табл. 2.

Таблиця 2

Концентрація банківської системи у 2005-2010 рр. (тис. грн.)

Роки	Активи банківської системи	Активи перших 5 банків	Концентрація, у % $3 = 2/1*100$
2005	134347880	49924840	37,16
2006	213877982	77339366	36,16
2007	340179288	120165575	35,32
2008	599396103	198170348	33,06
2009	926 086 498	308 706 624	33,33
2010	873 449 574	303 585 450	34,76

Джерело для розрахунків: [8]

Зазначимо, що індекс концентрації розраховувався за п'ятьма найбільшими банками, що функціонують у вітчизняній банківській системі. Виходячи з даних таблиці 2, можна констатувати, що у п'яти найбільших банків України сконцентровано практично 35 % активів усієї банківської системи України. Підкреслимо, що кризовий стан лідерів ринку може призвести до краху всієї вітчизняної банківської системи.

Отже, виходячи з вище сказаного, можна виділити основні чинники, що впливають на стійкість банківської системи:

- концентрація банківського сектору;
- обмінний курс гривні до долару США;
- частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків;
- ринковий рівень відсотка;
- рівень золотовалютних резервів центрального банку;
- рівень депозитної бази в банківському секторі;
- частка безнадійних кредитів у загальних активах банківської системи;
- частка проблемних активів банків у ВВП.

Проаналізуємо вплив зазначених показників на стійкість банківської системи за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, при проведенні якого в якості результативного чинника буде виступати показник адекватності регулятивного капіталу (H2).

На нашу думку, для проведення кореляційно-регресійного аналізу доцільно виділити серед зазначених чинників стійкості банківської системи дві групи: регульовані, тобто ті, що регулюються Національним банком України, та нерегульовані, які є стихійними та неконтрольованими.

До першої групи показників, на наш погляд, слід віднести обмінний курс гривні до долару США, рівень золотовалютних резервів центрального банку, ринковий рівень відсотка та рівень депозитної бази в банківському секторі, який опосередковано залежить від діяльності Національного банку згідно постанові правління НБУ № 273 від 9.06.2010 року [9], а до другої – частку іноземного капіталу у статутному капіталі банків, частку безнадійних кредитів у загальних активах банківської системи, частку проблемних активів банків у ВВП та індекс концентрації вітчизняного банківського ринку.

Проведемо регресійно-кореляційний аналіз окремо для двох виділених груп чинників: регульованих (формула 2) та нерегульованих (формула 3). У результаті проведених розрахунків отримано наступні кореляційно-регресійні моделі, які є статистично значимими та адекватними:

$$y_1 = 16,1166 - 1,0337x_1 + 1,6163x_2 + 0,0001x_3 - 0,0001x_4, \quad (2)$$

де: y_1 – норматив адекватності регулятивного капіталу (під впливом регульованих чинників);

x_1 – облікова ставка НБУ;

x_2 – обмінний курс гривні до долару США;

x_3 – золотовалютні резерви;

x_4 – депозитна база.

$$y_2 = 26,5298 - 0,0055x_1 - 3,3008x_2 + 3,9424x_3 - 0,4135x_4, \quad (3)$$

де: y_2 – норматив адекватності регулятивного капіталу (під впливом нерегульованих чинників);

x_1 – частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків;

x_2 – частка проблемних активів у ВВП;

x_3 – частка безнадійних кредитів у активах банківської системи України;

x_4 – концентрація ринку за активами.

Аналіз побудованих рівнянь регресії дозволяє зробити наступні висновки щодо впливу регульованих та нерегульованих чинників на стійкість вітчизняної банківської системи:

1) такі регульовані чинники, як облікова ставка НБУ та рівень депозитної бази знаходяться у зворотній залежності із показником стійкості банківської системи; якщо говорити про показники «рівень золотовалютних резервів» та «обмінний курс гривні до долару США», то вони знаходяться у прямій залежності із показником адекватності капіталу;

2) ріст таких нерегульованих чинників, як «концентрація активів банківського сектору», «частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків» та «частка проблемних активів у ВВП» здійснює негативний вплив на стійкість банківської системи, при цьому показник «частка безнадійних кредитів у активах банківської системи України» знаходиться у прямопропорційній залежності із показником стійкості банківської системи.

Висновки. Отже, підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна надати наступні рекомендації щодо підвищення стійкості вітчизняної банківської системи в сучасних умовах розвитку:

1) необхідно ввести обмеження участі іноземного капіталу в розвитку банківської системи України. Такі обмеження можуть виражатися, наприклад, у введенні тимчасових обмежень Національним банком України на відкриття банків з іноземним капіталом, або у наданні дозволу щодо входження на вітчизняний банківський ринок лише іноземних банків з офіційним кредитним рейтингом не нижчим, ніж інвестиційний клас;

2) підтримувати золотовалютні резерви на достатньому рівні, щоб мати змогу у будь-який момент часу відповісти по своїм зобов'язанням;

3) зменшувати облікову ставку НБУ, що буде свідчити про підвищення стійкості банківської системи, що, як наслідок, призведе до підвищення довіри до банківського сектору з боку населення та стимулюватиме ріст депозитної бази вітчизняної банківської системи;

4) для забезпечення необхідного рівня фінансової стійкості банківського сектора необхідно розробити низку заходів щодо стимулювання консолідації вітчизняних банківських установ;

5) нарощувати депозитну базу банківських установ;

6) підтримувати обмінний курс гривні до долару США на прийнятному рівні.

Урахування запропонованих рекомендацій, на нашу думку, сприятиме підвищенню стійкості вітчизняної банківської системи та сприятиме сталому економічному розвитку держави.

Література

1. Шинази Г. Дж. Сохранение финансовой стабильности / Г. Дж. Шинази. – Вашингтон: МВФ, Управление внешних связей. – 2005. – 34 с.

2. Науменкова С. В. Обґрунтування методичних підходів до оцінки стійкості фінансової системи: інформаційно-аналітичний матеріал. Вип. 6 / С.В. Науменкова, Р.С. Лисенко, Д.С. Попов та ін. – К.: Національний банк України, 2006. – 162 с

3. Барановський О.І. Сутність і різновиди фінансових криз / О.І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 6. – с. 3-13.

4. Шелудько Н.М., Шкляр А.І. Фінансові кризи на ринках, що розвиваються: теоретичні і емпіричні аспекти аналізу / Н.М. Шелудько, А.І. Шкляр // Фінанси України. – 2009. – № 2.

5. Compilation Guide on Financial Soundness Indicators / IMF. – 2004. – Juli. – Доступ до ресурсу у режимі: www.imf.org

6. Тарасовський Ю. Рекапіталізація: уроки [Електронний ресурс] / Юрій Тарасовський. - Режим доступу: <http://news.liga.net/articles/NA090249.html>

7. Самойлов Г.О. Банковская конкуренция. / Г. О. Самойлов, А. Г. Бачалов. – М.: Экзамен, 2002. – 256 с.

8. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm

9. Постанова Правління НБУ «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 9 червня 2010 р. № 273 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0471-10>

Summary. In the article the indicators that influence on the banking system stability are specified. The correlation and regression analysis that allows defining the direction of influence of chosen indicators on the Ukrainian banking system stability was carried out. The recommendations concerning improving of the stability of the domestic banking system were suggested.

Keywords: financial stability, banking system, the adequacy of regulatory capital, the factors of stability of the banking system, financial and economic crisis, the methods for determining crisis of the banking system.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2011